

IVOR RIPKA*

Reflexie o duáli *vyšnije Moravě i etnonymách *Marhari a *Merehani cez prizmu Šafárikových Slovánských starožitností

RIPKA, I.: Reflections on the dual of *visnije Moravě and the ethnonyms *Marhari and *Merehani through the prism of Šafárik's *Slavonic Antiquities*. *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 1, pp. 176-183 (Bratislava).

The paper presents reflexively the previous interpretations of the dual forms *visnije Moravě and the ethnonyms *Marhari and *Merehani, evidenced in the 9th century manuscript of the *Bavarian Geographer*. The author recalls the ever-inspiring interpretations of Pavel Jozef Šafárik from his *Slavonic Antiquities*. He divided Upper Moravia (in later literature – from the time of Constantine Porphyrogenitus – traditionally referred to as Great Moravia) into the Danube and the Pannonian parts. Opinions according to which these are the territories of Pomoravie and Slovak Ponitrie are not correct or acceptable.

Dual *vyšnije Moravě, *Bavarian Geographer*, Ethnonyms *Marhari and *Merehani, P. J. Šafárik, *Slavonic Antiquities*

1 Všetci slovanskí i neslovanskí bádatelia, ktorí v minulosti skúmali a v súčasnosti študujú najstaršie dejiny Slovanov a ich kultúry, sa zhodujú v tom, že vedecké dielo Pavla Jozefa Šafárika vo svojej komplexnej integrite prekračuje čas svojho vzniku: v nijakom prípade to nie je mŕtvý dokument doby, ktorému už možno či treba pri okrúhlych výročiach jeho autora iba pasívne prejavovať obdiv. K inšpiratívne, názornému a *materiálovo nesuplovateľnému* dielu autora sa ako k inšpiratívne a poučnému zdroju poznania budú vracat' stále nové generácie slavistov. Monumentálne *Slovanské starožitnosti*, ktoré sú najzávažnejším Šafárikovým dielom, zostávajú v dejinách slavistiky stále *origo et fons*. Ich nenahraditeľný a nezastupiteľný materiálový prínos, z neho vychodiace invenčné a inštruktívne analýzy, metodicky podnetné úvahy i zreteľne formulované závery, naplňajúce ducha slovanskej kultúrno-historickej identity, sú aj v 21. storočí zdrojom vedeckého poznania. Návraty k štúdiu Šafárikových *Slovanských starožitností* v súčasnej slovenčine navyše nesporne pomôžu zachovať dôležitú a potrebnú poznávaciu kontinuitu.¹

1.1 2. zväzok *Spisov Pavla Jozefa Šafárika*, ktorý pre košickú univerzitu nesúcu jeho meno vydalo r. 1999 Vydavateľstvo Oriens, zahŕňa kapitoly – v autorovom členení diela *články* – tzv. I. okresu (časti) *Slovanských starožitností*. Tento prvý slovenský preklad teda približuje obdobie od Herodota až do pádu hunskej a rímskej vlády (t. j. od r. 456 pred Kr. až do r. 469 – 476 po Kr.). Vychádzal z prvého (pôvodného) vydania tzv. dejepisného oddielu *Slovanských starožitností*, ktoré r. 1837 vytlačil v Prahe Jan Spurný. Po desiatich rokoch sa Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach rozhodla zavŕšiť vydanie tohto diela a poskytla prekladateľom príležitosť vrátiť sa k tomuto zložitému a mimoriadne náročnému originálu. Široká slovenská – a vari aj

* Prof. PhDr. Ivor Ripka, DrSc., dôchodca. E-mail ivor.ripka@gmail.com.

¹ Šafárik, P. J.: *Slovanské starožitnosti* 1. Spisy P. J. Šafárika 2. Košice: Oriens, 1999. 388 s. (Preklad I. Ripka a J. Skladaný); Šafárik, P. J.: *Slovanské starožitnosti* 2. Spisy P. J. Šafárika 3. Košice: Univerzita P. J. Šafárika, 2009. 512 s. (Preklad I. Ripka a J. Skladaný).

slovanská – kultúrna verejnosť i odborná societa dostala tak do rúk preklad II. *okresu* tohto vydania Šafárikových *Slovanských starožítostí*, zahŕňajúci obdobie od pádu Hunov a Rimanov až do prevahy kresťanstva u Slovanov (od r. 476 až do r. 988 po Kristu).

1.2 Už v edičnej poznámke k vydaniu 2. zväzku spisov (1999) sme konštatovali, že *Slovanské starožítosti* P. J. Šafárika z r. 1837 sú encyklopedickým kompendiom viacerých spoločenskovedných disciplín: prezentujú vtedajšie poznatky z archeológie, histórie, geografie, komparatívnej slovanskej i neslovanskej filológie a etymológie, etnológie a sčasti aj z iných disciplín. Netreba naširoko dokazovať, že preklad takéhoto diela je mimoriadne náročná úloha; na Slovensku sa ju v priebehu 170-tich rokov nepodujal splniť nikto. Skutočnosť, že v súčasnosti už *Starožítosti* možno spoznávať a študovať aj v modernej slovenčine, zaiste rozširuje aj možnosti *prípadných korektúr* a podnetov či úvah aj o veľkomoravskom období. Pokúsime sa vyjadriť niekoľko reflexných poznámok o knihe Martina Pukanca *Svätoplukovo kniežatstvo a stará slovenčina* (2013),² ktorá podľa nášho názoru nedostatočne využíva niektoré Šafárikove nespochybniteľné argumenty.

2 Monumentálne a nesuplovateľné *Slovanské starožítosti* Pavla Jozefa Šafárika M. Pukanec vo svojej práci v literatúre uvádza, no z ich slovenského prekladu – z edície *Spisy Pavla Jozefa Šafárika* – zaregistrúva iba 2. zväzok Spisov (*Slovanské starožítosti* 1, 1999), tzv. I. okres (časť) diela, približujúcu obdobie do pádu hunskej a rímskej vlády (teda rokov 469–476 po Kr.). V roku vydania knihy však už bol k dispozícii aj náš preklad relevantného II. „okresu“, t. j. obdobie od roku 476 do roku 988 po Kr.); bol to 3. zv. Spisov PJŠ (*Slovanské starožítosti* 2, 2009; ďalej aj *SS* 2), sprostredkujúci aj názory Šafárika na obdobie Veľkej Moravy. V práci sa (zriedkavo) cituje iba v literatúre uvádzané české vydanie *SS* 2 z r. 1863, ktoré pripravil Šafárikov zať Josef Jireček, pričom stále platí, že táto časť (resp. toto obdobie) je v modernej slovenčine sprístupnené ako *SS* 3 (2009); české *SS* 2 r. 1863 teda nezodpovedajú slovenskému *SS* 2, ale *SS* 3. A toto dielo M. Pukanec pravdepodobne nevyužíval; v bohatej literatúre práce ho neuvádza. (Marginálne možno uviesť, že v digitalizovanej či elektronickej podobe možno kompletný slovenský preklad *Starožítostí* nájsť aj v Zlatom fonde denníka SME.)

2.1 M. Pukanec v citovanej knižnej práci v podkapitole (v časti) *Nitrania (vlastní Dolní Moravia)* na s. 34 a n. uvádza: „Názov *Morava* sa často vyskytuje v pluráli či duáli. Poznáme napríklad plurál *regna Moravorum*, čiže kráľovstvá Moravanov, *Moravskyje strany*, teda Moravské krajiny, plurálové označenie *Mesie occidentales*, západné Mézie.³ Môže tak ísť o štát dvoch Moráv, jednej naddunajskej, kde vládli Mojmírovci, a druhej v okolí starého arcibiskupského centra v Sirmiu. Pravdepodobnejšie však je, že išlo o územie Pomoravia na hranici medzi dnešnou Českou a Slovenskou republikou a slovenského Ponitria, čo dokazuje duál *vyšni Moravě* „horné Moravy“ v Živote Konštantína a Metoda.“⁴

2.2 Ťažko akceptovateľné, resp. až neprijateľné sú však aj ďalšie výklady, vychodiace z neadekvátneho „čítania“ či interpretácie poznatkov z práce L. E. Havlíka. Taká ja napr. aj pasáž na s. 35: „V Živote Konštantína a Metoda sa hovorí, že Metod bol arcibiskupom horných, teda severných Moráv.⁵ Názov *Velká Morava*, zaužívaný v česko-slovenskej historiografii, ktorý pochádza z gréckej zmienky od Konštantína Porfyrogeneta,⁶ sa dá interpretovať ako vzdialenejšia Morava, *severná Morava*. Ak by sme počítali s *dvoma Moravami na severe*,

² Pukanec, M.: *Svätoplukovo kniežatstvo a stará slovenčina*. Nitra: Filozofická fakulta UKF, 2013. 116 s.

³ Pozri Havlík, L. E.: *Kronika o Velké Moravě*. Brno: Blik, 1987, s. 259-250.

⁴ Havlík, L. E.: *Kronika o Velké Moravě*, c. d., s. 250.

⁵ Havlík, L. E.: *Kronika o Velké Moravě*, c. d., s. 145.

⁶ Starogrécky (byzantsky) to bola *ἡ μεγάλη Μοραβία* – *hé megalé Morabia*.

severná Horná Morava by bola vlastné Pomoravie a severná Dolná Morava by mohla byť Ponitrie.“

2.2.1 Informácii M. Pukanca (z toho istého odseku a strany) o tom, „že sem patrí aj otázka zo spisu Geografa Bavorského, kto boli „*Merehani*“ na sever od Dunaja oproti „*Marharom*“ na sever od Dunaja, bezpochyby Moravanom, sa budeme podrobnejšie venovať vyššie (par. 3 a ďalšie).

2.3 V súvislosti s citovanými konštatáciami M. Pukanca treba pripomenúť najprv 41. par. IX. článku (*O Moravoch a Slovákoch*) zo *Starožitností* P. J. Šafárika (SS 2, 2009, s. 284). Uvádza v ňom toto: „Príbehy troch slovanských kmeňov – Moravanov v terajšej Morave, Slovákov v severozápadných Uhrách, ktorí žili približne od rieky Torysy po Prešporok a Vacov, a Slovanov žijúcich niekde v zadunajskej oblasti, od zákruty Dunaja až za Blatenské jazero – z obdobia, o ktorom tu uvažujeme, možno celkom prirodzene zahrnúť do jedného celku. Krajiny, ktoré obývali, ležali po oboch stranách Dunaja a mali voľakedy spoločné meno, a to Veľká Morava čiže „vyšné Moravy“ (dvojné číslo), na rozdiel od „nižnej“ čiže bulharskej Moravy.“

2.3.1 Nespornú výpovednú silu, potvrdzujúcu výklad o príslušnom duáli, dopĺňa aj nasledujúci citát zo Šafárikových *Starožitností*: „V oboch častiach vyšnej Moravy, ležiacich z jednej i druhej strany Dunaja, panovali jedny a tie isté moravské kniežatá, a nie korutánske alebo chorvátske, najskôr Pribina, nitriansky knieža, potom jeho syn Kocel, nakoniec Svätopluk“ (SS 2, 2009, s. 285), pokrvné kniežatá pochádzajúce z jedného rodu.

2.4 V 42-om paragrafe príslušného IX. „článku“ (kapitoly) *Slovanských starožitností*, nazvanom *Popis ich vetiev a sídel* (SS 2, 2009, s. 308 a n.), Šafárik opakovane zdôraznil svoje presvedčenie ešte zreteľnejšie a jednoznačnejšie i napísal toto: *Menom Morava, moravská zem, Veľká Morava, v dvojnóm čísle Moravy, najčastejšie „vyšné Moravy“, sa označovali v rozličných časoch rozličné krajiny. My ho tu chápeme v širšom zmysle, a to v takom, v akom sa používalo v najlepších časoch Moravskej ríše za čias Svätopluka...Vzhľadom na svoju polohu po oboch stranách Dunaja a podriadenosť rozdielnym kniežatám sa tieto krajiny nazývali v dvojnóm čísle ako Moravě, a vzhľadom na bulharskú Moravu, ležiacu v južných Uhrách a v dnešnom Srbsku, sa táto krajina v bulharských a srbských prameňoch označovala ako „vyšnii Moravě“ čiže jednoducho „vyšná Morava“.*

2.4.1 Túto vyšnú (tiež hornú) Moravu mal na mysli nemenovaný Zemepisec Bavorský okolo r. 866–890, keď hovorí: „Marhari majú jedenásť miest; k dolnej čiže bulharskej vzťahuje sa to, čo ďalej dokladá slovami: Je národ, ktorý nazývajú *Merehani*, tí majú tridsať miest, čo je zrejme zo spájania jedných s Čechmi a druhých s Bulharmi.“ (SS 2, 2009, s. 309).

2.5 V *Starožitnostiach* Šafárik však prináša aj ďalšie preukazné listinné doklady a uvádza: „Pomenovanie vyšnej čiže hornej Moravy a jej rozdelenie na dve časti, *preddunajskú* a *panónsku*, sa v starých prameňoch vyskytuje niekoľkokrát. V prastarej cyrilskej legende o Metodovi, zachovanej na pergamene v rkp. z 13. stor., sa nazýva krajina, v ktorej učil Metod, v dvojnóm čísle *vyšnii Moravě*, čím sa má rozumieť *preddunajská* a *panónska* Morava (p. SS 2, 2009, s. 309).... Na dve Moravy, *preddunajskú* a *panónsku*, poukazuje i samotný anonymný Salzburčan okolo r. 873, keď nazýva Mojmíra kniežaťom Moravanov za Dunajom: nebolo by totiž potrebné doplniť „za Dunajom“, ak by neboli Moravania i pred Dunajom, t. j. z pohľadu Salzburčana v Panónii. O *panónskej Morave* hovorí aj životopisec biskupa Klementa (v 10. storočí) a istejšie svedectvo o pričlenení zadunajskej Panónie k Morave a prenesení tohto mena na ňu poskytujú aj *Fuldské letopisy* r. 901 i tiež už spomínaný cisár Konštantín Porfyrogenet. V týchto prameňoch sa Panónia vyslovene nazýva južnou časťou Veľkej Moravy (ibid., s. 310).“

2.6 A ešte jednoznačnejšie či preukaznejšie tento relevantný názor Šafárik napokon na záver formuloval aj v stručnom *Prehľade národov a vetiev slovanských* (ibid., s. 397): „*Morava a Moravia*, dvojaká: – 1) *južná*, inak *dolná č. bulharská Morava*, územie okolo srbskej Moravy, tiež Dunaja, na sútoku obidvoch riek, v ktorej sídlili Bodrici, Braničevci... – 2) *severná*, rozdelená na dve časti, t. j. z jednej i druhej strany Dunaja, a preto starosloviensky *vyšnije Moravě* v dvojnom čísle, osídlená vetvou českých Slovanov.

2.6.1 Je pochopiteľné, že na odlíšenie rovnako znejúcich mien toponým (geografických názvov) sa v odbornej literatúre využívajú určujúce prídavné mená. Pri ich dešifracii (i správnej lokalizácii) situáciu v istom zmysle komplikuje stav, keď tieto toponymá nie sú paritné. Pred dunajská a panónska Morava je *severná* voči *južnej* (tzv. bulharskej) Morave; v duáli doložené spojenie *vyšná Morava* má (málo známe) antonymum (resp. opozitum) *nižná Morava*, adjektívum *horná Morava* je opozitom *dolnej Moravy* a pod.

2.7 O menšej – na „mape“ nižšie ležiacej – Bulharom patriacej Morave, písal Šafárik v článku III, nazvanom *O Slovanoch bulharských* (SS 2, 2009, s. 102 a n.). O tej veľkej čiže vyšnej, Dunajom rozdelenej na dve, pred dunajskú a zadunajskú čiže panónsku časť, v SS 3 (na s. 309) zasa napísal: „Túto *hornú Moravu* mal na mysli nemenovaný Zemepisec Bavorský okolo r. 866–890, keď hovorí: *Marharii* majú jedenásť miest; k *dolnej* čiže *bulharskej* vzťahuje sa to, čo ďalej dokladá slovami: Je národ, ktorý nazývajú *Merehani*, tí majú tridsať miest, čo je zrejme zo spájania jedných s Čechmi a druhých s Bulharmi.“

2.7.1 Pri popise *vetiev a sídel bulharských Slovanov* (SS 2, 2009, s. 133 a n.) uvádza Šafárik aj nasledujúce (tu mierne parafrázované) formulácie: Treba predovšetkým rozlišovať *dve Moravy*, jednu *hornú* čiže *veľkú*, v dnešnej Morave a v Uhrách Dunajom rozdelenú na dve (odtiaľ v cyrilských rukopisoch duál *vyšnii Moravě*), a druhú *dolnú* čiže *bulharskú*. Táto posledná bola práve krajina ležiaca na srbskej rieke Morave (.....), ktorú tvoria dve rovnomené rieky, bulharská a srbská Morava, stretávajúce sa pri Stalate...(ibid. 142).

2.8 Nazdávame sa, že Šafárikove argumenty ako zdroj či základ poznania o problematike „*vyšných Moráv*“ platia aj dnes; mal by ich prinajmenšom poznať každý slavista, ktorý sa venuje veľkomoravskému obdobiu. Konštatácia M. Pukanca (napr. na s. 35), že „ide o územie Pomoravia na hranici medzi dnešnou Slovenskou a Českou republikou a (územie) slovenského Ponitria, čo má dokazovať duál *vyšní Moravě* „horné Moravy“ v Živote Konštantína a Metoda“ (tento svoj názor potvrdil a zopakoval aj v kvalifikačnej práci z r. 2022), jednoznačne nie je v tomto kontexte korektná a správna.

3 Najviac písomných dokladov o Slovanoch a ich kmeňoch máme zásluhou germánskych (nemeckých) analistov, ktorých Šafárik nazýva spisovateľmi (Einhard, Witikind, *Zemepisec Bavorský*, Dithmar, Adam Brémsky, Helmold), máme. Niet pochyb o tom, že zápisy *etnoným* u týchto letopiscov sa neinterpretujú (nečítajú a následne nelokalizujú) jednoducho a jednotne. Navyše platí aj jeho konštatovanie (p. SS 2, 2009, pozn. 41 na s. 344) o tom, že „germánski spisovatelia písali slovanské mená tak neporiadne a skomolene, že je potrebné zvláštne umeenie a prístup na porozumenie ich správneho mena a významu.“ Viac odchýlok „pochádza aj z neschopnosti latinských litier zaznamenať všetky slovanské hlásky. Etymológia *etnoným* je pre lingvistov jednou z najťažších – a zároveň najnevďačnejších – výskumných oblastí, pretože každé takéto pomenovanie má niekoľko spôsobov objasnenia a správnej „dešifracie“. Napokon o tom svedčí aj fakt, že viaceré etymologické slovníky *etnoným* nezaregistrávajú a nespracávajú.

3.1 Etnonymá *Marhari* a *Merehani* (v podobe *Marharii* a *Merehanos*) zaznamenal v svojom opise anonymný nemecký kronikár, ktorý je v literatúre označovaný ako Geograf Bavorský⁷ (tiež Geograf bavorský, Bavorský Geograf, Bavorský geograf); Šafárik v *Starožitnostiach* píše o Zemepiscovi Bavorskom a v prílohách (p. SS 2, 2009, s. 448 a n.) zaznamenáva kompletný text latinsky nazvaný *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii*, pričom v rozličných variantoch jeho prekladov sa odráža sémantika lat. substantíva *civitās*. Slovenskí slavisti najčastejšie používajú názov *Popis hradov a území na severnom brehu Dunaja* (p. Kučera, 2008, s. 75).

3.2 Z pôvodného rukopisu deponovaného v kráľovskej centrálnej bibliotéke v Mníchove text prepísali a vydali viacerí bádatelia. Spis objavil L. G. de Buat a (vo francúzštine) vydal v roku 1772. Názov či meno *Bavorský geograf* dal anonymnému zapisovateľovi textu prvýkrát J. Potocki, ktorý odtlačil Buatovo vydanie v roku 1796. V roku 1818 ho publikoval N. M. Karamzin, r. 1827 vo Viedni aj J. Dobrovský a J. Hormayr.

3.2.2 V Šafárikových *Slovanských starožitnostiach* v *Prílohách* publikovaný text spisku Zemepisca Bavorského (p. SS 2, 2009, s. 449) prezentuje prepis, ktorý autorovi poskytol kustód mníchovskej kráľovskej bibliotéky J. A. Schmeller. Uvedieme pre tieto reflexie potrebnú časť spisku: „... *Marharii* habent ciuitates XI. *Vulgari* regio est immensa et populus multus, habens ciuitates V, eo quod multitudo magna ex eis sit et non sit eis opus ciuitates habere. – (po výraznej pomlčke v texte): Est populus quem uocant *Merehanos*, ipsi habent ciuitates XXX. Iste sunt regiones, que terminant in finibus nostris. Isti sunt, qui iuxta istorum fines resident. *Osterabtrezi*...“ (SS 2, 2009, s. 448).

3.2.3 Načim pripomenúť – a správne odcitovať – aj pod čiarou pripojené *Poznámky*, z ktorých tu vyberáme niektoré konštatácie. Šafárik píše: „Z viacerých dôvodov je zrejmé, že táto časť (*Deskripcia*) v mníchovskom rukopise je už *prepis*, nie *prvopis*, a že jeho pôvodný pisateľ žil a písal v Bavoroch medzi r. 866–890.“ (Niektorí novší bádatelia predpokladajú iný čas „vzniku“ rukopisu.) A ďalej: „Usudzujeme tak najmä **a**) z pripomenutia dvojakej Moravy, *hornej* čiže Svätoplukovej (*Marharii*) a *dolnej* čiže bulharskej (*Merehani*); **b**) zo susedstva Bulharov a Nemcov v Panónii (*Vulgari* ... *Merehani*... iste sunt regiones que terminant in finibus nostris). Dolná Morava zanikla a susedstvo Bulharov s Nemcami sa skončilo usadením sa Uhrov v Potisi 896 a v Podunají 897 a nasl., horná Morava zanikla po porážke pri Prešporku...“. Ďalšie dôvody už neuvádzame, nie sú v tomto našom príspevku potrebné.

4 O bulharských Slovanoch napísal Šafárik v *Starožitnostiach* (v časti o ich vetvách a sídlach, p. SS 2, 2009, s. 133 a n.) okrem iného aj toto: „Treba predovšetkým rozlišovať dve Moravy, jednu *hornú* čiže *veľkú*, v dnešnej Morave a v Uhrách Dunajom rozdelenú na dve (odtiaľ v cyrilskom rkp. dvojné číslo *vyšnii Moravě*), a druhú *dolnú* čiže bulharskú. Táto posledná bola pôvodne práve krajina ležiaca na srbskej rieke Morave, ktorú tvoria dve rovnomenné rieky, bulharská a srbská Morava...“ (ibid., s. 142).

4.1 Po rozšírení hraníc bulharského panstva až ku Dráve [pred 828] sa celá táto krajina nazývala *dolnou* (nižnou) *Moravou*, na rozdiel od *hornej* (vyšnej), sčasti nezávislej, sčasti poddanej Frankom, v ktorej panovali slovanské kniežatá Mojmir, Rastislav, Pribina, Svätopluk atď. U Zemepisca Bavorského sa táto južná čiže bulharská Morava uvádza takto: „*Beheimare* (teda Čechy), v ktorých je pätnásť miest. *Marharii* (severní čiže dnešní Moravania) majú jedenásť miest. *Vulgarrii* (Bulhari), nesmierna krajina a početný ľud, majú päť miest, a pretože je ich veľké množstvo,

⁷ *Encyklopédia Slovenska I (A–D)* má stručné heslo *Geograf Bavorský* (s. 162), v I. zv. *Encyclopaediae Belianae* z r. 1999 však – prekvapujúco toto heslo chýba. – Primerané údaje naopak ponúka slovenská Wikipédia.

nepotrebnú mať ohradené mestá. Je tu aj národ, ktorý sa menuje *Marehani*⁸ (južní Moravania), títo majú tridsať miest. “ Hneď za nimi sa spomínajú *Bodrici*. Je očividné, že Moravania (*Marehani*), zaradení vedľa Bulharov a Bodricov, s tridsiatimi mestami, sú iní ako Moravania (*Marharii*) s pätnástimi mestami uvedení v susedstve Čechov, a nemôžu byť umiestnení nikde inde iba do tejto bulharskej Moravy, vtedy [okolo 829 — 890] siahajúcej až po Drávu (ibid. 143).

4.1.1 V *Prehlade národov a vetiev slovanských* Šafárik (SS 2009, s. 393) napísal: *Bodrici* dvojáci: 1) južní, Adobriti u Einharda 818, Osterabtrezi, t. j. východní Bodrici u Zemepisca Bavorského 866–890, vetva bulharských Slovanov v dolných Uhroch pri stoku Tisy a Dunaja... – 2) severní, nem Adobriti...

5 Konštantín Porfýrogenet v knihe o obradoch byzantského dvora medziiným uvádza oslovenie, používané cisármi v listoch ku kniežatú (*ἀρχντα*) moravskému, týmito slovami: Ku kniežatám chorvátskemu, srbskému, zachlúmskému, konavlianskemu, travunskému, duklianskemu, *moravskému* (*ὁ τὸν ἀρχντα ὡραβία*). Oslovenie znie: príkaz (*κέλσι*, mandatum) od Krista milovaných panovníkov ku kniežatú tej a tej krajiny. O ktorú Moravu v tomto prípade ide, o tom sa za našich čias viedol učený spor medzi Dobrovským a Blumbergerom: Dobrovský slovo knieža (*ἀρχων*) vzťahoval na Rastislava a jeho nástupcu Svätopluka, Moravia potom na dnešnú Moravu, zatiaľ čo Blumberger oba výrazy vzťahoval na bulharskú Moravu. Majúc pred očami nezvratné svedectvo súdobého pôvodcu mníchovských zápiskov o *dvoch Moravách*, a zvažujúc jednak, že všeobecne používané výrazy „*vyšní Moravě*“ (dvojné číslo.), „*veľká Morava*“ by bez *nižšej* čiže malej Moravy nemali žiadny zmysel, jednak tiež, že byzantskí cisári by v nijakom prípade nemohli posilať nezávislým od nich a mocným kniežatám Rastislavovi a Svätoplukovi písomné príkazy (*κέλσι*, mandatum), lebo to mohli iba županom a slabým kniežatám Slovanov usadených v Ilyriku, voči ktorým si od čias ich príchodu uplatňovali svoju právomoc, a napokon, už samotné umiestnenie *moravského* správcu pri výpočte ostatných slovanských kniežat, – vedľa správcu *duklianskeho*, čo zodpovedá postupu od severozápadu k juhovýchodu, a teda začleneniu do *bulharskej Moravy*, – nás vedie k tomu, že bez váhania vzťahujeme toto svedectvo na často spomínanú *južnú* čiže dolnú Moravu (ibid. 144).

6 Pripomenieme – chronologicky usporiadané – aj názory niektorých slovenských a českých bádateľov, publikované v 20. storočí. Járómír Spal⁹ zoznamuje filologickú verejnosť s časťou rukopisu Geografa Bavorského, obsahujúceho „názvy a popis a krajín, ležiacich severne od Dunaja. Názov je celkovo 59; je to opis a prepísanie mien je často *nepresné*. Z jeho štúdie vyberáme iba tie, ktoré sú pre autora „jasné alebo skoro jasné“ a to sú: *Behemaire* (južné Čechy), *Marharii* (severní Moravania), *Merehani* (južní Moravania), *Vulgarii* (Bulhari) a iné.

6.1 Veľkomoravskému obdobiu sa venoval aj historik Peter Ratkoš. V príslušnej kapitole kolektívnych *Dejín Slovenska* konštatoval, že západné pramene označujú obyvateľov Veľkomoravskej ríše latinskými názvami *Sclavi*, *Sclavi Marahenses*, *Marahani* i *Vinidi*; etnonymá *Marharii* či *Merehani* neuvádzal.¹⁰ V *Prameňoch k dejinám Veľkej Moravy*¹¹ je uvedený už jeho konkrétnejší názor, podľa ktorého „ak zmienku o prvých Moravanoch [t. j. podobu *Marharii*] zaradíme medzi r. 815–817, keď na juhovýchode Veľkej Moravy v Potisí susedili Bulhari, vtedy by tu bolo

⁸ Nepodarilo sa nám zistiť, prečo Šafárik na tomto mieste použil túto v prepise spisku Geografa Bavorského nepoužitá a neznámu podobu (porov. 3.2.2), ktorá je prirodzene aj v pôvodnom (prvom) vydaní *Starožitností* z r. 1837; nie je to „preklep“ v našom preklade

⁹ Spal, J.: Jména západních Slovanů u Geografa bavorského. In: *Slavia* 24, 1955, s. 4–8.

¹⁰ Holotík, L. (red.): *Dejiny Slovenska I. Od najstarších čias do roku 1848*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1961, s. 89.

¹¹ Ratkoš, P. (ed.): *Pramene k dejinám Veľkej Moravy. Odkazy našej minulosti*; zv. 4. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1968. 532 s.

pod Moravanmi zahrnuté aj Nitriansko. A v druhej zmienke o Moravanoch [t. j. *Merehanos*] môže ísť o situáciu po r. 882–883, keď ovládol Svätopluk dovtedy bulharské Zátisie. Tu vtedy Bulhari už nesusedili s Franskou ríšou.“ Neskôr (v novej sérii rovnako kolektívnych – a po jeho smrti vydaných – *Dejinách Slovenska* z roku 1986¹²) už tvrdí, že spomínaný text *Popis krajín na sever od Dunaja* vznikol asi v roku 843 a podľa neho... „mali Česi 15, Moravania pôvodne 11 a Bulhari iba 5 hradských žúp. Popis bol neskôršie odpísaný v rokoch 882–889, keď kopista uviedol znovu Moravanov [t. j. *Merehanos*] už s 30 hradskými župami.“

6.2 Knižná publikácia Jána Stanislava *Starosloviensky jazyk I* ponúka množstvo (náležité komentovaného) listinného materiálu,¹³ prirodzene v nej nechýbajú ani alúzie na literatúru, venovanú obdobiu Veľkej Moravy. (Odkazy na niektoré relevantné údaje zo Šafárikových *Starožitností* však v tejto knihe absentujú.) Z podkapitoly *Morava a Moravania v latinských prameňoch* (s. 49 a n.) zacitujeme tieto pasáže: „Tzv. Geograf Bavorský v diele *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalam plagam Danubii* (Opis hradov a krajov na severnom území Dunaja) uvádza české územie *Beheimare* s XV civitates. Potom sú *Marharii* s XI civitates, po nich spomína *Vulgari* (Bulhari) s V civitates (regio est immensa et populus multus). A ďalej píše: *Est populus, quem vocum Merehanos, ipsi habent civitates XXX.* – Je ľud, ktorý volajú *Merehani*, tí majú 30 hradov (hradiskových obcí).“ Bezprostredne po etnonyme *Merehanos* podotýka, že sú to kraje, ktoré sa končia na bavorských hraniciach (*Istae sunt regiones, quae terminant in finibus nostris*). Dodáva, že sú to tí, čo pri nich – Bavoroch – obývajú hranice (*Isti sunt, qui iuxta istorum fines resident*).

6.2.1 Komentár J. Stanislava k týmto citáciám anonymného Bavorského Geografa nie je jednoznačný. Na začiatok použil takúto formuláciu: „*Myslí sa*, že prvá redakcia spisku vznikla v Regensburgu azda po roku 817 a *kladie sa* otázka, či meno ľudu *Merehani* nepripísal pisár po roku 833, keď sa obe skupiny Moravanov, resp. Slovienov, zjednotili. *Myslí sa* v tejto súvislosti na Mojmíra a jeho preniknutie na Pribinovo kniežatstvo“ (ibid., 50). Pripúšťa teda názor, že príslušný „spisok“ bol v priebehu 9. storočia prepisovaný a dopĺňaný. Tretíkrát sa vyjadrenie „myslí sa“ objavuje pred formuláciou, že *Marhari* boli Slovieni na Morave a *Merehani* Slovieni na Slovensku“. (ibid., s. 51). Na tej istej strane J. Stanislav uvádza, že je ťažké rozhodnúť, či termíny *Marharii* a *Merehanu* etymologicky súvisia, pripúšťa však možnosť, že tieto mená označujú dva politické útvary. Tým potvrdzuje názor L. F. Havlíka,¹⁴ podľa ktorého Bavorský Geograf menami *Marhari* a *Merehani* nechcel označiť dva rôzne kmene, ale dva politické útvary toho istého kmeňa, ktoré vznikli okolo dvoch nezávislých centier.

7 Dušan Třeštík¹⁵ argumentuje takto: „Za ...Čechmi (*Boheimare*) sú správne umiestnení Moravania (*Marharii*), potom sa ale hovorí o Bulharoch a opäť o akýchsi „Moravanoch“ – *Merehanoch* (*Merehanos*). Tým sa končí výpočet pohraničných *gentes* a druhá časť, vypočítavajúca tých, „ktorí sedia za nimi“, sa začína podunajskými Obodritmi ... Rozhodne tu v prípade *Merehanov* nemôžu prichádzať do úvahy – ako by vyplývalo z geografického poradía – obyvatelia povodia srbskej Moravy (pravého, teda južného prítoku Dunaja), pretože Geograf sa dôsledne drží svojho programu a vymenúva naozaj vždy len *gentes* sediace na sever od Dunaja. O tom, že „*Marharii*“ sú Moravania, nikto nikdy nepochyboval, rovnako ako sa vždy celkom všeobecne prijímalo, že „*Vulgarii*“ sú Bulhari.“

¹² Cambel, S. (ed.): *Dejiny Slovenska I. Do roku 1526*. Bratislava: Veda, 1986. 534 s.

¹³ Stanislav, J.: *Starosloviensky jazyk I*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1978. 372 s.

¹⁴ Havlík, L. E.: Moravané v údajích franko-bavorského geografa. In: *Historický časopis* 1949, 7, s. 282–289.

¹⁵ Třeštík, D.: *Vznik Velké Moravy: Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791–871*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. 384 s.

8 Významný slovenský medievalista Matúš Kučera, ktorý dobre poznal výnimočné Šafárikove *Slovanské starožitnosti* a ich ničím nenahraditeľný odkaz pre ďalšie generácie (nie len slovenských) slavistov, sledoval a komentoval ich preklad do súčasného jazyka. V publikácii *Slovanské dejiny* I,¹⁶ približujúcej obdobie od príchodu Slovanov do roku 1526, nemohol obísť ani históriu Veľkej Moravy, vrátane hodnotenia prínosu záznamov Geografa Bavorského. Predpokladá, že súpis krajín, ktoré súviseli s jeho Východofranskou ríšou, si dal urobiť kráľ Ľudovít Nemec hneď po verdunskom delení ríše r. 843. Zacitujeme iba najrelevantnejšiu konštatáciu tohto kompetentného znalca Veľkej Moravy. M. Kučera o. i. píše: „Po Bulharoch spis (Geografa) znova menuje národ, ktorý nazývajú *Moravania* (*Merehani*) a tí mali 10 hradísk (*civitates*)... Dospelo sa k zhode, že pod druhými Moravanmi sa nemôže skrývať nikto iný, len starí Slováci. Geograf teda vedel, že moravský štát sa skladal z dvoch svojbytných častí.“¹⁷ „Už podľa Geografa bavorského, ktorý vznikol zhruba 10 rokov po spojení Moravy a Slovenska, po víťaznej Mojmirovej vojne, tento nový štát nebol jednotný a žilo v ňom obyvateľstvo, ktoré sa od seba odlišovalo pôvodom, ale aj etnicky, no nevedel ho pomenovať, a tak ho jednoducho nazval *Moravania*, odlišenie nechal len v hláskoslovnej podobe *Marharii* – *Merehani*.“¹⁸

9 Na záver možno pripomenúť ešte jednu myšlienku M. Kučeru z citovaného diela: „Veda sa natrápila a doteraz nedokázala umiestniť na mapu všetky národy, ktoré *Geograf* vymenúva.“¹⁹ Niet pochybnosti o tom, že súčasnosti dominujú názory (teórie) slavistov o tom, že *Merehani* sú starí Slováci. Tieto názory však ešte jednoznačne nespochybňujú ani z minucióznych analýz starého listinného materiálu vychodiace zistenia Pavla Jozefa Šafárika. Podľa nášho názoru nezúročujú všetky jeho poznatky, formulované v *Slovanských starožitnostiach* napr. o vetvách a sídlach bulharských Slovanov. Navyše sa málo využívajú výsledky bádania v oblasti slovenskej historickej jazykovedy. *Migračno-integračná teória* R. Krajčoviča²⁰ predpokladá, že v 9. storočí sa vo vývine praslovanského základu slovenčiny *začali* uplatňovať integračné tendencie, no nemožno priamo dokázať, že východofranskí po nemecky píšuci analisti ich dokázali (napr. aj na základe informácií, získavaných od slovanských kupcov) „dešifrovať“ a vnímať našich predkov ako samostatný *gens* a ich výpovede chápať ako od reči Moravanov sa odlišujúci samostatný západoslovanský jazyk.

¹⁶ Kučera, M.: *Slovanské dejiny* I. Od príchodu Slovanov do roku 1526. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2008. 368 s.

¹⁷ Kučera, M.: *Slovanské dejiny* I., c. d., s. 75.

¹⁸ Kučera, M.: *Slovanské dejiny* I., c. d., s. 76.

¹⁹ Kučera, M.: *Slovanské dejiny* I., c. d., s. 75.

²⁰ Krajčovič, R.: *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Bratislava: SPN, 1988. 344 s.